

הרב אברהם ישראל משניות

זיכרונות, עובדות, הדרכות והנהגות ממו"ר מרן רה"י הגאון רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא זצוקלה"ה

בשורות אלה אנסה להביא טיפה מן הים ממה שזכיתי לשהות במחיצתו של רבינו זצוק"ל. במשך שנות שהותי במחיצתו של רבינו, זכיתי לשמוע מפיו שיעורים רבים ושיחות רבות, זכיתי לשאול אותו שאלות רבות בלימוד, בהלכה, בהנהגות ובהדרכות, ולהיוועץ עמו בדברים קטנים כגדולים שעמדו על הפרק. לא זכיתי לרשום את כולם, ואיני יודע אם זה היה גם אפשרי, לא את הכל אני זוכר, אך ישנם דברים רבים שנשמרו ונחרטו בזכרוני, ואקווה שהקב"ה יסייע בידי לזכור עוד ועוד פרטים וסיפורים, ושלא תצא תקלה מתחת ידי בדברים שאביאם כאן כפי שהם נקבעו בזכרוני.

* המפגש האישי הראשון שלי עם רבינו היה כבר ביום הראשון ללימודי בישיבה. באותו יום התקיימה שיחת פתיחה לתלמידי שיעור א' החדשים ע"י ראש הישיבה והר"מים, כנהוג. בשיחה דיבר רבנו על עניינה של ישיבה ומסורת של תורה, להיות מקושרים למעתיקי השמועה דור אחר דור ממעמד הר סיני עד ימינו אנו. מטבע הדברים הייתי מתוח ומלא חששות כיצד אסתדר בישיבה, האם באמת אצליח להתעלות בלימוד התורה וכו' וכו' כמו כולם. לאחר השיחה, בדרכו החוצה מחדר השיעורים, ניגש אלי רבינו, ושאל אותי בחיך כשהוא מצביע על זקנו הלבן: "אולי אתה רוצה להתחלף איתי? אני רוצה שער שחור כמו שלך!" כמובן שברגע זה עלה החיך על פני, והמתח התפוגג. במשך השנים נוכחנו לדעת שאכן זו היתה דרכו של רבינו, כשראה איזו מתיחות או עצבות, היה מפיג אותן ע"י מילה טובה או מילתא דבדיחותא, ומעלה חיך על הפנים.

* אחת ההדרכות של רבינו הייתה "לא להיות זקן", אלא להרגיש צעיר ורענן ולשאוף להתחדשות, לעורר את מידת הסקרנות ולחפש חידושים. כשנכנס לביהמ"ד מהכניסה הראשית (עוד לפני שפתחו את הדלת מה'הרחיבי'), היה עובר לאורך ביהמ"ד ומביט על הסטנדרים הסמוכים, ומתבונן אילו ספרים נמצאים עליהם. אם היה רואה איזה ספר חדש שאינו מכיר, או ספר שיצא לאור במהדורה חדשה, ואפילו חוברת חדשה, היה נעצר ומתבונן בספר, מתעניין מי חיברו ובאילו נושאים הוא עוסק.

* מלבד עצם ההתעניינות, רבינו גם רצה להדגיש לנו בזה את החשיבות בכתיבת חידושי תורה ובהדפסת ספרים, והיה מסביר שכתובת חידושי תורה עוזרת לזיכרון הדברים ומביאה לאחריות בלימוד ולליבון הדברים עד הסוף. פעמים רבות לאחר שהיה עונה לי תשובות על שאלותיי, היה שואל: "האם יש לך עט?" וכשהייתי מהנהן בראשי לאות 'הן' היה אומר מיד: "אם כן - אז תכתוב!" או: "אם לא תכתוב אז איך תזכור?"

* בעניין זה רבינו הזכיר פעמים רבות בשיחותיו את דברי הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה ששם מונה את כל שלשלת הדורות של מוסרי התורה ממשה רבנו ששמע מפי הגבורה ועד רבינא

ורב אשי כארבעים דורות, ואח"כ חוזר ומונה שוב את אותם הדורות מרבינא ורב אשי עד משה רבנו ששמע מפי הגבורה ו"נמצא שכולם מה' אלקי ישראל". אך מסירת התורה לא הפסיקה אצל רבינא ורב אשי אלא המשיכה אח"כ אצל הגאונים, הראשונים והאחרונים, וחלק ממסירת התורה הזו היא ע"י כתיבת חידושי תורה וביאורים בתורה בהתאם לשאלות ולספקות המתעוררות בכל דור ודור, וכפי שממשיך שם הרמב"ם: "... ובזמן הזה תקפו הצרות יתירות ודחקה השעה את הכל ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה. לפיכך אותם הפירושים וההלכות והתשובות שחברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים, נתקשו בימינו, ואין מבין ענייניהם כראוי אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמ' עצמה... שהם צריכים דעת רחבה ונפש חכמה... ומפני זה נעיתי חצני אני משה בן מימון הספרדי, ונשענתי על הצור ברוך הוא ובינותי בכל אלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר, הטמא והטהור עם שאר דיני התורה, כולם בלשון ברורה ודרך קצרה...". אך גם כאן לא הפסיקה מסורת התורה ולאחר כמה מאות שנים כתב הבית יוסף בהקדמתו לכסף משנה לשון דומה: "ראה ראיתי את אשר הואיל משה... באר את התורה הזאת... ומי כמוהו מורה בלשון קצר וצח כלשון המשנה. והדורות הבאים אחריו קצרה ידם מלהבין דבריו ומלירד לעומק אמרותיו הטהורות המזוקקות שבעתיים, גם נעלם מהם מוצא כל דין ודין... ולכן קמתי אני הצעיר יוסף בן מהר"ר אפרים בן מהר"ר יוסף קארו זלה"ה, ונתעודדתי ונתחזקתי ברחמי שמים והסכמתי לכתוב על שאר ספרי הרמב"ם מוצא כל דין ודין...". וסיים רבינו שמסורת התורה לא נפסקה גם אצל הבית יוסף אלא היא ממשיכה עד ימינו אנו, ובכל דור ודור יש את הצורך להרבות בכתיבת דברי תורה וחידושים.

* רבינו לא כ"כ החזיק מכתובת הערות ארוכות בצד הגמרא. פעמים רבות כשניגשו אליו בחורים לשאול שאלות, וגמרותיהם היו מעוטות ב'חבורות' בכתב צפוף, בדרך כלל בעיפרון, לכל שולי הדף, היה אומר להם: "איך תוכלו להבין מזה משהו בעוד כמה שנים?" העיר על הכתב הקטן ושזה עשוי להיטשטש עם הזמן, ואמר שבצידי הגמ' כדאי לכתוב הערות קצרות כמו "עין שם ושם" וכד' אך את החבורות יש לכתוב בפני עצמם בכתב ברור, גדול ומסודר, למען יעמדו ימים רבים.

* פעמים רבות אמר לנו שהוא מצטער על כך שלא השקיע בכתיבה יותר מסודרת של חידושים, כי היום הוא לא תמיד מצליח להבין את מה שהוא כתב בעצמו או למה הוא התכוון בהערה הקצרה שרשם לפניו, והיו יכולים לו להיות מזה ספרים שלמים בכל חלקי התורה. וסיים שלכן חשוב להשקיע בכתיבה כמה שאפשר.

* רבינו הדגיש גם את החשיבות של איכות ההדפסה, שתהיה נאה ונוחה, וסיפר על הגאון רבי עקיבא איגר שביקש שישתדלו בהדפסת ספריו שיהיו נאים ונוחים לפי כל השכלולים שהיו בתקופתו. ושמעתי שמעשה היה באחד מתלמידי רבינו, שהוציא ספר שהודפס בכתב מעט קטן וצפוף. רבינו, שהחזיק מאוד מתורתו, התאכזב מעט ואמר (אח"כ שלא בפניו, כמובן): "עד שסוף סוף הוציאו ספר חדש שיש מה ללמוד בו, מדוע הוא בכתב כל כך קטן?"

1. אמנם במהדורת 'פרנקל' הושמט משפט זה.

* כשדיבר על אחריות בלימוד, היה מזכיר את האימרה שלא כל מה שחושבים אומרים ולא כל מה שאומרים כותבים ולא כל מה שכותבים מפרסמים. בהקשר לזה לפעמים היה פותח ואומר שהרכבת אשמה בריבוי הספרים, וכשראה את מבטי הפליאה של התלמידים היה מסביר, שפעם לא יכלו להדפיס ספרים בכל מקום, והיו צריכים לנסוע במיוחד לשם כך לוורשה, אלא שכדי להגיע לוורשה היה צריך לנסוע ימים רבים ולהיטלטל בעגלות עם סוסים מעיירה לעיירה. מטבע הדברים מי שחיבר ספר היה מנצל את ההפסקות האלה להיפגש עם רבני העיירות לקבל מהם הסכמות או לדבר איתם בלימוד. כשנכנס אל הרב, הרב שאל אותו: "מה מעשיך כאן בעיירתנו (הנידחת)?" ואמר לו שהוא בדרכו לוורשה להדפיס ספר. כמובן שהרב התעניין בספר, ואמר "אוהו, אם כבר הגעת לכאן תראה לי סימן אחד מהספר!". וכך היו מדברים בלימוד ומתווכחים באותו עניין, עד שמחבר הספר הגיע למסקנה שאכן הוא לא כ"כ צודק ולא כ"כ מדייק, והיה מוחק סימן אחד מהספר. כך הוא המשיך מעיירה לעיירה בדרכו לוורשה, כשכמעט בכל עיירה מתבטל לו סימן אחד, ועד שהוא הגיע לוורשה הוא נשאר עם קונטרס קל וקטן שכבר לא היה שווה להדפיסו. אולם מאז שהמציאו את הרכבת, כבר לא היה צריך לנסוע לוורשה דרך כל אותן העיירות, אלא היו נוסעים ברכבת ישירות לוורשה, וממילא לא התבטלו הסימנים והיה ניתן להדפיס יותר ספרים...

* מצד שני רבינו לא היה מרוצה מזה שכותבים על כל דבר. כשדיבר על אחריות בלימוד הוא לא התכוון רק לתוכן הדברים שיהיו מלובנים כל צרכם, אלא הוא התכוון גם לאחריות על מה כותבים. לא מכל סעיף בשו"ע צריך לעשות ספר. פעם אמר בבדיחותא שעוד מעט ידפיסו ספר בעל שני כרכים עבי כרס על אמירת "יקום פורקן".

* רבינו ראה חשיבות רבה בידיעת תולדותיהם וקורותיהם של חכמי ישראל, ועודדנו לקרוא בשעות הפנאי ספרים העוסקים בכך. בשנים האחרונות הנהגנו שבסוף השיעור במוצאי שבת ב'קצות' היינו מגישים לרבינו אחד מהספרים שבספרייתו, והיה מספר לנו על המחבר וקורותיו.

* לרבינו היה כח ריכוז מיוחד. רבים כבר סיפרו על כך, ואף אני נפגשתי בזה כמה פעמים. פעמים רבות כשנכנסתי לביתו לשאול ולהתייעץ רבינו היה שקוע בתלמודו, וכלל לא שם לב שנכנסתי עד שעבר זמן רב. פעם אחת בשיעור ב'קצות' בביתו, הכסא של רבינו היה מרוחק מעט מהשולחן, וכשרבינו נכנס לשיעור מיד התיישב על קצהו והתחיל באמירת השיעור ללא שיקרב את הכסא לשולחן, וכך נשאר לשבת במשך כל השיעור, כשהוא שקוע כולו בו.

* עוד בעניין כסאו של רבינו. למשך תקופה קצרה החליפו את הכסא בביתו לכסא משרדי מסתובב (כנראה משום שהיה מרופד יותר), אך הדבר הפריע לרבינו בלימודו, והחזירו את הכסא הקודם. כמו"כ כסאו של רבינו בישיבה היה פעם כסא מרופד (כמו הכסא שעומד היום בהרחיבי) אך בשנים האחרונות רבינו הרגיש שיותר קשה לו לקום מהכסא הזה במשך התפילה כמו לקדיש וכד', והחליפו את הכסא לכסא שאינו מרופד (הוא הכסא שנמצא היום בבימה"ד).

* כח הריכוז של רבינו התבטא גם בתפילה. רבינו היה מרוכז כולו בתפילה, והקפיד להתפלל את הכל מתוך הסידור. גם במשך חזרת הש"ץ הוא עקב אחר כל מילה מתוך הסידור. במשך שנים היה מתפלל מתוך סידור שחור קטן ישן שבסופו היה ספר תהילים, וכשעלה לתורה היה

הולך איתו לבימה, וכשהלוי עלה לתורה הוא עקב אחרי הברכות מתוך הסידור וכן עקב ממנו אחר קריאת התורה. אח"כ כשראייתו נחלשה התפלל מתוך סידור תפילת כל פה רגיל ואח"כ מתוך סידור תפילת כל פה לש"ץ.

* רבינו היה בעל תפילה. את ה"שיר המעלות" שלאחר התפילה רבינו היה אומר במנגינה מיוחדת, מעוררת ומרטיטה, וכשרבינו ניגש לעמוד, כל הישיבה היתה נשארת לשמוע את ה"שיר המעלות" מפיו. כמו"כ היה אומר את ה"מגן אבות" שבתפילת ליל שבת במנגינה שמקורה בישיבות ליטא, ואמר אותה באופן מעורר ומרטיט במיוחד, ושהגיע למילים "לפניו נעבוד ביראה ופחד", הרגשנו במנגינה את פירוש המילות ממש, יראה ופחד בכל רמ"ח איברים ושס"ה גידים. כמוכן שציפינו לתפילות אלו שרבינו ניגש בהם לפני העמוד...

* נוסף על כך היו תפילותיו של רבינו בימים הנוראים. רבינו עבר לפני התיבה במוסף של יום א' דר"ה, במוסף של יום כיפור ובתפילת נעילה. אף כאן נוסח התפילה היה בהתעוררות מיוחדת במנגינות שמקורם מוואלוז'ין כפי שרבינו קיבלם מהצדיק רבי אריה לוי זצוק"ל, ובפרט נוסח תפילת נעילה: ניגון הקדיש המיוחד, שבו מנגנים גם את ברכת אבות בחזרת הש"ץ; הניגון של רוב הסליחות; הניגון המיוחד לסליחות "יחביאנו צל ידו" ו"שמיענו סלחתי" ועוד. קולו של רבינו היה מיוחד וחזק מאוד, ואפילו בפעם האחרונה שהתפלל נעילה (תשס"ז) קולו החזק נשמע היטב עד לעזרת הנשים הגבוהה. אגב זה נזכיר שרבינו לא רצה לגשת לתיבה לאותה תפילה, אך אמרו לו שהבחורים מאוד מצפים ומבקשים, ורבינו הסכים והתאמץ מאוד על כך.

* דבר נוסף שזכור לי מאותה תפילת נעילה הוא שבכל השנים בתפילת "אבינו מלכנו" רבינו היה אומר: "אבינו מלכנו נקום לעינינו נקמת דם עבדיך השפוך", כפי שנדפס בכמה הנוסחים. אולם באותה שנה (ואולי גם בשנה שקודם לכן) רבינו השמיט מילת "לעינינו" ואמר רק: "נקום נקמת דם עבדיך השפוך". והדבר פלא.

* אחד מאותם רגעי שיא היה בשירת "מראה כהן" בסוף סדר העבודה, ההרגשה היתה באמת שאנו נמצאים אצל הכהן הגדול בבית המקדש בצאתו מבית קדשי הקדשים בשלום בלי פגע. במוצאי יוה"כ היינו מלווים את רבינו לביתו בשיר זה. במשך השנים התחילו לשיר שיר זה לכבוד רבינו כמעט בכל אירוע שבו נכח, אך דעתו של רבינו לא היתה נוחה מכך, כי זה הזכיר לו את יו"כ ואת אימת הדין הסובבת אותו.

* גם בשאר תפילות הימים הנוראים שלא עבר בהם לפני התיבה היתה מורגשת עבודת התפילה של רבינו. בראש ובראשונה נחרטו בנו דברי ההתעוררות לפני התקיעות ולאחר "כל נדרי", כשפני רבינו אדומות, בוהקות ומאירות, ומכוסות בטלית, חרדת הדין בהתגלמותה ממש. אך היו גם רגעים נוספים. את תפילת הלחש רבינו היה אומר בניגון חרישי שהדהד בכל רחבי ביהמ"ד, אשר נתן עוצמה מיוחדת לתפילתנו אנו. דבר נוסף שעד היום הוא עוד מהדהד באזני הוא בפיוט "לאל עורך דין" הנאמר בשחרית של יום א' דר"ה ויו"כ ובמוסף של יום ב' דר"ה, כשהגיעו לשורת "לפועל רחמיו בדין", התמלא רבינו בעוצמה גדולה, וצעק תיבות אלו בכל כוחו שהתעלה מעל לשאר קולות הציבור, וההרגשה היתה ממש בחוש, שכאן ועכשיו רבינו פועל את הרחמים עבורנו בתוך כל כלל ישראל.

* בתקיעות שבחזרת הש"ץ היתה לי ההזדמנות לעקוב אחריו כיצד הוא נוהג בזמן שהציבור שר, האם הוא חוזר על מילים לפי המנגינה או שמא הוא חושש להפסק? ואכן בשירת "ארשת שפתינו" רבינו היה מסתובב לעברנו בפנים מאירות וקורנות כשהוא מעורר אותנו ע"י תנועות ידיו להתגבר יותר בשירה, וראיתי בבירור שהיה חוזר על המילים לפי המנגינה. בשנים הראשונות זה היה הקטע היחיד שבו יכולתי לעקוב אחריו, כי רבינו היה נוהג להגיע לבימה בשעת חזרת הש"ץ רק לתקיעת השופר ולחזור למקומו בברכות של זכרונות ושופרות, אולם מאז הסיבוב שהיה לו ברגל, רבינו נשאר על יד הבימה עד סוף שופרות, והיה יושב בספסל שמלפני, וכך יכולתי לעקוב אחריו גם בברכות אלו, כמובן שרבינו היה מרוכז כולו בתפילת הש"ץ, אך גם כאן ראיתי בבירור שכששרו פסוקים היה חוזר על המילים לפי המנגינה. (כאן המקום לציין שבישיבה מקפידים שכשהציבור שר קטע בתפילה ובפרט את הפסוקים דמלכויות, זיכרונות ושופרות, הש"ץ ממתין ואח"כ חוזר על הפסוקים לבדו).

* בכל ימות השנה רבים פנו לרבינו שיתפלל עליהם. סידורו של רבינו היה מלא בפתקים וקוויטלאך לרפואה ולעניינים אחרים. הפתקים היו מונחים בסידור בברכת "רפאינו" ובברכת "שמע קולנו" לפי העניין, ורבינו היה מאריך בברכות אלו מאוד. אולם פעמיים בשנה רבינו קיבל קוויטלאך באופן רשמי: בפורים ובחנוכה (כאן המקום לציין שבחנוכה רוב הקוויטלאך היו מתקבלים במוצאי שבת במסיבת חנוכה בביתו של הרב לאחר השיעור, אך רבינו קיבל קוויטלאך בכל ימות החנוכה).

פעם אחת בפורים ניגש לרבינו אברך צעיר בשנתו הראשונה, שהיה מתנגד אמיתי ובודאי שלא היה חשוד על 'חסידות' יתירה, הגיש לרבינו קוויטל ושאל: "האם הרב גם מקבל פדיון?" ורבינו השיב לו: "את הסוד של הקוויטלאך מסרו לי, אבל את הסוד של הפדיונות לא מסרו לי!" אינני יודע אם היו כאן גם כוונות נסתרות, אולם פשט דברי רבינו והקשרם היה שהוא מתפלל על אנשים משום שהוא באמת מרגיש בצערם ובצרכיהם, ומשום החסד שבדבר, ולא בשביל לעשות מזה כסף. זהו הסוד האמיתי של הקוויטלאך, לעשות חסד!

אולם מ"מ נראה לי שהיתה כאן עוד כוונה. נראה היה שאברך זה התייחס למעמד הזה כאל הצגה, כאילו רבינו מחופש לאדמו"ר וקורא קוויטלאך, ולכן שאל לשם השלמת ההצגה האם רבינו מקבל גם פדיונות, ורבינו השיב לו שאין זו הצגה, הוא מתפלל על אנשים כי צריך להתפלל עליהם, ולא משום שהוא מחופש לאדמו"ר, ולכן באמת אין כאן שום מקום לכספי פדיונות.

* מצד שני רבינו לא רצה שיסתמכו רק עליו בתפילה, ובפרט אם היה אפשר להתפלל על כך בציבור. כשניגשו אליו עם פתקים לרפואה היה שואל האם גם רשמו את השם ברשימת החולים שבסידור של החזן, וביאר שלתפילת הציבור יש כח מיוחד, ולכן זו התפילה העיקרית על החולה והוא רק מוסיף...

* כמו כן רבינו סבר שעיקר התפילה היא מצד המבקש שצריך להתפלל בעד עצמו. ומעשה היה שפעם אחת נכנסתי עם אשתי לרבינו בבקשה שיתפלל עלינו לענין מסוים, ורבינו אמר לאשתי: "יש לך ייחוס גדול, את בת של אברהם יצחק ויעקב, זהו הייחוס הגדול ביותר שיש", לכן תתפללי ותבקשי על עצמך, ובעז"ה התפילות יתקבלו.

* כתלמיד קרוב לרבינו, ניגשתי אליו פעמים רבות בבקשה לתפילה עלי ועל משפחתי על עניינים שעמדו על הפרק. פעם אחת הייתי זקוק לישועה גדולה בעניין ממוני מסוים, שנמשך כבר כמה חודשים. בגלל דחיפות העניין עליתי לביתו לתפילת ערבית של מוצ"ש, ולאחר ההבדלה פירטתי לפניו את העניין, ורבינו השיב: "אל תדאג, הישועה תבוא". שמחתי מאוד לשמע ברכתו, ובישרתי את הדברים לאשתי שתחי', והמתנו לקראת הבאות. עבר שבוע אך העניין עדיין לא הסתדר. במוצ"ש שוב עליתי אליו לתפילת ערבית ואמרתי לו שהעניין עוד לא הסתדר, ורבינו השיב: "אל תדאג הישועה תבוא בקרוב". שמחתי מאוד לשמע ברכתו המפורשת, ובישרתי לאשתי שהפעם רבינו אמר "בקרוב", נצרנו את הדבר בליבנו, והמשכנו להמתין לקראת הבאות. מיד למחרת, ביום ראשון, העניין הסתדר על הצד הטוב ביותר, אשר ב"ה ממשיך לפעול כבר כמה שנים. ויהי הדבר לפלא...

* פעמים רבות נכנסתי עם אשתי להתייעץ עם רבינו על עניינים שונים הקשורים לביתנו ומשפחתנו. כמה מהם היו עוד בתקופת האירוסין. אחד המקרים האלה היה בבין הזמנים שלפני חתונתנו אך לא פנים בפנים אלא... בטלפון. אשתי לעתיד התקבלה למילוי מקום החל מתחילת שנת הלימודים, אלא שיום חתונתנו נקבע בדיוק ללילה שלפני היום הראשון ללימודים, וכיצד איפוא ניתן להתחיל ללמד מיד למחרת? אשתי אמרה להם שהיא שמחה מאוד לבוא, אך היא מתחנת לילה קודם, ובודאי שלא תוכל לבוא ביום הראשון ללימודים! בבית הספר אמרו לה, שמבחינתם אפשר לוותר על היום הראשון בגין סיבה מוצדקת זו (ובפרט שאותו יום היה יום שישי), אבל ביום ראשון היא תצטרך כבר לבוא, ואי אפשר להמתין עד שיעברו ימי השבע ברכות, כי זהו השבוע הראשון ללימודים, ולא שייך שהמורה תיעדר ממנו. אשתי התקשרה בשמחה לבשר לי על כך, ועל זה שאפילו אינה צריכה לבוא למחרת החתונה, ביום הראשון ללימודים. כמוכן שלכאורה זו בשורה טובה שכל אברך מייחל לה, ובפרט מי שאשתו עוד צריכה לעשות סטאז'. אך מיד ציננתי את התלהבותה, ואמרתי שיש כאן שאלה האם מותר לצאת ללמד בשבוע של השבע ברכות, שהרי החתן והכלה אסורים בעשיית מלאכה!

לא ידענו מה לעשות שכן באותו יום שהייתי בבית הורן, ולא יכולתי להיכנס לרבינו לשאול אותו את השאלה, ואשתי אמרה לי "אולי תנסה לשאול את הרב בטלפון?" ברגע הראשון לא כל כך רציתי להתקשר, שכן מעולם לא דיברתי עם רבינו בטלפון, ולא היה לי האומץ לכך, ועוד שלא חשבתי שאצליח להשיג את רבינו בטלפון, וגם אם אצליח להשיגו, אולי לא אצליח להבהיר את השאלה כפי שצריך, כמו שהייתי עושה אם ניגש אליו פנים בפנים. אך מכיוון שלא היתה ברירה אחרת אזרתי אומץ והתקשרתי לביתו וביקשתי לדבר עם רבינו, והבהרתי שמדובר בתלמיד מהישיבה שעומד להתחתן והדבר דחוף. רבינו ניגש לטלפון, ושאלתי אותו מאחר שאשתי מצאה עבודה למילוי מקום החל מתחילת שנת הלימודים, אלא שאנו אמורים להתחתן לילה קודם, ואמנם על היום שלמחרת החתונה וויתרו לה אך על ימי השבע ברכות לא וויתרו לה, ואם לא תוכל לעבוד בימי השבע ברכות, תפסיד את המקום הזה. רבינו שאל אותי מה בדיוק העבודה הזו, ואמרתי לו שהיא מורה מחנכת ומלמדת מקצועות קודש. רבינו השיב לי: "ללמד ילדים זו לא מלאכה, מותר לה לצאת לבית הספר בשבע ברכות" וסיים בברכת הצלחה.

ואכן עברו עלינו ימי השבע ברכות בצורה מעניינת. בלילה חוגגים בסעודות שבע ברכות ובבוקר אשתי יוצאת ללמד בבית הספר, כשלביתנו מגיע החברותא שלי ללמוד אתי סדר בוקר, שהרי חתן צריך שמירה ואינו יכול להישאר לבד בבית, ומצד שני גם לא שייך להגיע ללמוד בישיבה...

(כאן המקום לציין שרבינו בתשובתו לא חילק בין לימודי קודש ללימודי חול, אלא אמר בצורה סתמית: "ללמד ילדים זו לא מלאכה", אולם בשאלה הודגש בפניו שמדובר בלימודי קודש, ובהתאם לכך נאמרה התשובה. ויש לכאורה מקום לחלק ביניהם שכן בלימודי קודש י"ל דשבע ברכות לא גרע מחול המועד, שאף הוא אסור במלאכה ובכ"ז מעיקר הדין מלמדים בו את התינוקות, משא"כ לימודי חול. אך מצד שני דנו הפוסקים האם איסור מלאכה של חתן וכלה בימי השבע ברכות הוא כאיסור עשיית מלאכה בחול המועד, או שהוא גדר בפ"ע. ואין כאן מקום להאריך.)

* דרכו של רבינו באמירת שיחותיו היתה לחזור על אותם יסודות פעמים רבות, ומכיוונים שונים, כדי שהדברים ייקלטו היטב, שיהיו ממש חלק ממחשבותינו ותודעתנו. אחד היסודות הוא עניינה של מסורת של תורה דרך רבותינו מעתיקי השמועה. רבינו הדגיש שוב ושוב שבלמוד תורתנו אנו מתקשרים לכל הדורות שעברו עד מתן תורה. כבר הזכרנו שפעמים רבות הביא את דברי הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, ששם הוא מונה את כל שלשלת הדורות של מסירת התורה.

* רבינו הוסיף לכך שיש מסורת של תורה גם בדרך וסדר הלימוד. רבינו יצא מאוד כנגד כל מיני ישיבות שחידשו בדרך הלימוד, הוא קרא לזה 'גימיקים', שנועדו למשך תלמידים. לדוגמא ציין שהיום יש מקום שבו לומדים תוספתא על הסדר, דבר שלא שמעו עליו עד היום בשום ישיבה. והוסיף שבוודאי חשוב מאוד ללמוד תוספתא, אך לא צריך שזה יבוא על חשבון הלימוד הרגיל, וכאשר מכניסים את זה לסדר הלימוד, זה לא לפי המסורת של תורה המקובלת מגדולי עולם. רבינו טען שאין שום דרך אחרת לגדול בתורה מלבד הדרך המקובלת והמסורה. כמו כן הוא טען שהלימוד הישיבתי הוא האליבא דהילכתא הגדול ביותר, וגם אם לא נפגשים בראשית הלימוד עם הטוש"ע ונושאי כליו, מ"מ לימוד זה נותן את הכוח והיכולת להבין דבר מתוך דבר, את הכוח לדמות מילתא למילתא, ואז בהמשך השנים כשילמדו הלכה על הסדר, הלימוד יהיה הרבה יותר אמיתי ואיכותי. ולכן יצא גם כנגד מקומות שהצהירו שאצלם לומדים אליבא דהילכתא וכבר בשיעור א' משלבים לימוד טוש"ע לפי סדר הסוגיות, כי עדיין לא בשלים ללמוד בצורה שכזו, ואז הלימוד הזה הוא שטחי יותר.

* פעמים רבות שאלו את רבינו הרי המהר"ל בנתיב התורה יוצא כנגד הלימוד בשיטת הפלפול שהיה מקובל אז באותם ימים וטען עוד שא"צ ללמוד התוס' על הסדר רק משום שהוא זכה להיות מודפס בדף הגמרא עצמו, ועדיף ללמוד רא"ש על הסדר שהוא יותר אליבא דהילכתא וללא כל המו"מ הארוך שבדברי התוס'! ורבינו השיב נחרצות: "כלל ישראל לא קיבל את המהר"ל בזה!". כאן המקום לציין שוודאי המהר"ל באומרו פלפול לא התכוון לסגנון הלימוד הישיבתי המקובל כיום, שלצערנו, היום כל עיון שמעבר לפשט הגמ' כבר זוכה להיקרא בשם פלפול וק"ו אם מדובר באחרונים שלאחר המהרש"א... וק"ו בן בנו של ק"ו אם מדובר באחרונים בני ימינו, אלא כוונתו היתה לצורת פלפול שהיתה בזמנו שכיום כבר לא קיימת וגם אז בשעתה

רבים מגדולי ישראל יצאו כנגדה. אך רבינו לא נזקק כלל להבהיר עובדה זו, כי הוא רצה לחנכנו שללמוד צריך כפי מה שכלל ישראל נוהג, בין אם זה תואם את דברי המהר"ל ובין אם לא!

* בהזדמנות אחרת נשאל, הרי גם רב חיים חידש דרך בלימוד, ומדוע א"כ רבינו יוצא כנגד אלו שמחדשים בימינו? ורבינו השיב, שמה שר' חיים חידש זה צורת חשיבה, סברות חדשות, אך הוא לא שינה כהוא זה מסדר הלימוד, אצל ר' חיים המשיכו ללמוד את התוספות על הסדר. אולם המחדשים היום רוצים לשנות את עצם סדר הלימוד.

* אמנם עם כל ההוראה ללמוד כפי הלימוד הישיבתי, רבינו סבר שאין להתעכב יותר מדי על הסוגיות, כפי שמקובל היום בישיבות, אלא יש גם לדאוג להספק ולהיקף, ואמר שכך נהגו תמיד בכל הישיבות, ורק בדור האחרון החלו להתעכב יותר. קצב הלימוד בעיון, הרצוי לדעת רבינו, הוא שני דפים וחצי לשבוע, שהם כעשרה דפים לחודש. ואמר עוד שאין להתחשב בקצב השיעורים, כי השיעורים הם רק דוגמאות, ואיך זיל גמור, ולכן עיקר הלימוד צריך להיות עצמי ללא קשר לשיעורים.

* בהקשר זה, שהעיקר הוא הלימוד העצמי, נהג רבינו להסביר גמ' מופלאה במסכת מגילה (יב, א): "שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם אמרו אתם" וכו', וידועה הקושיה מהי תשובתו של רשב"י "אמרו אתם", הרי אם באו לשאול אותו משמע שאינם יודעים את התשובה? וביאר רבינו שמכאן למדנו שאף כשבאים ללמוד תורה מפי הרב, עיקר הלימוד הוא "אמרו אתם", כיצד אתם מתבוננים בתורה, כיצד אתם מפנימים את הדברים. אין להסתפק בסיכומי שיעורים בלבד, השיעורים הם רק דוגמאות, אך יש להם המשך והוא: "אמרו אתם", מה אתה אומר בסוגיא, כיצד אתה יכול לפתח את הסברות וליישב בהן קושיות אחרות שלא דיברו עליהם, כיצד אתה לוקח סברא מראשון או אחרון אחד, ומבאר בה סברא של ראשון או אחרון אחר.

* בעניין ההתעכבות בלימוד, היתה לי עם רבינו שיחה אישית. בסוף אחת השנים ראיתי שבקושי הספקתי כמאה דפים מתוך שתי המסכתות שנלמדו בישיבה, שהיוו כמחצית מהם. הרגשתי חלישות הדעת, ונכנסתי לרבינו לשוחח על העניין. הסברתי לרבינו שלמדתי בכל הסדרים, אלא שמטבעי אני יותר ללימוד בעיון, ולכן קצב ההתקדמות שלי הוא יחסית איטי, ובאמת אינני כ"כ מופתע מכך, אך הפעם אני מרגיש שהגזמתי בהתעכבויות על עיונים בסוגיות. רבינו השיב לי שמה שהיה היה, אך מכאן ולהבא יש להגביר את הקצב ואין להתעכב על כל פרט, והקצב בעיון צריך להיות לפחות שני דפים וחצי לשבוע שהם עשרה דפים לחודש. והוסיף לספר לי שכשהוא היה תלמיד בישיבת חברון כך הוא למד, עשרה דפים בעיון לחודש. לשמע דברים אלו הגבתי בהתפעלות, וכאילו היה נשמע שזו מעלה מיוחדת של יחידים בעלי כישרונות או מתמידים כמו רבינו, אך תלמידים רגילים אינם יכולים להגיע להספק כזה. כראות רבינו את תגובתי, הוסיף לומר לי: "אני לא אומר לך את זה מתוך גאווה, אלא פשוט כך אז כולם למדו".

* בלימוד אמונה רבינו החשיב מאוד את הלימוד בספר "עין איה", ואמר שמהספר הזה כדאי להיכנס ללימוד תורת מרן הרב זצ"ל, משום שהוא מראה לנו ומחנך אותנו כיצד הרב זצ"ל למד בעצמו את דברי חז"ל, כיצד הוא הגיע לתורתו והשקפותיו, וזה נקרא שימוש בלימוד

אמונה. והוסיף ואמר שאע"פ שמרן הרצי"ה הדריך להתחיל בספרים אחרים של הרב זצ"ל, צריך לדעת שזה רק משום שבימיו עדיין לא הודפס ה"עין איה" (וגם אז היה מלמד ביום שישי שיעור ב"עין איה"), אך אם הרצי"ה היה חי אתנו היום, אף הוא היה אומר להתחיל מ"עין איה". כאן המקום לציין שרבינו היה מהיוזמים והדוחפים הגדולים להוצאתו של "עין איה".

* רבינו הדגיש עוד שמסורת התורה אינה רק בלימוד, אלא היא גם דרך פסיקת ההלכה, ובפרט בעניינים חדשים לפי צרכי השעה והדור. לכל השאלות בענייני תכלת, עליה להר הבית, התעטפות בטלית מתחת לחופה לחתן אשכנזי וכו', היתה לו תשובה אחידה: מהי המסורת? מהו המנהג? האם אבותינו נהגו כך? האם אבותינו עשו כך? והיה פוסק בצורה נחרצת: אין לשנות מן המנהג! היו כאלו שטענו שרבינו אינו רוצה לצאת כנגד הממסד הרבני, והיו כאלו שטענו שלמרן כבר אין את הסבלנות להיכנס לעומקם של אותם עניינים (בפרט בעניין התכלת והעלייה להר הבית), אך ככל שֶׁאָלוּ וְאָלוּ הוֹסִיפוּ הוֹסִיפוּ לנפנף בטענותיהם, כך התבררה בורותם וחוסר הבנתם בכל הנוגע לדרכו של רבינו והתייחסותו למסורת התורה. אין זה כדי לשמור על הממסד הרבני וכו', אין זה משום שלא עיין מספיק בנתונים החדשים, אלא זו היא אמיתה של תורה!!! אם חז"ל גנזו את התכלת, וגדולי הדורות לא החזירו אותה בהסכמת כלל ישראל, משמע שעדיין היא צריכה להיות גנוזה, וכלל אין זה משנה מה יוצא ממחקר זה ומה עולה ממחקר אחר. אם יש חשש קטן של איסור כרת בעליה להר הבית, כי לא יודעים בבירור את המיקום המדויק שרק אליו מותר להיכנס, אז אין לעלות, כי כך היא מסורתה של תורה מימי אבותינו, ולא תועיל שום מדידה כזו או חישוב כזה, ע"פ תצלומים כאלו ואחרים.

* בעניין זה הזכיר גם שבילדותו בעיר העתיקה היה חוט שהשתלשל מאחד הבתים הסמוכים להר הבית, שהורה: עד כאן מותר להתקרב. מעבר לחוט זה היתה כבר שאלה שמא זהו מהמקומות שאסור לעלות לשם. והיה מדגיש שזוהי מצוות "ומקדשי תיראו"!!! כך היתה המסורת וכך היא תישאר, עד שיתבררו הדברים בבניין ביהמ"ק. ביום שיחרור ירושלים האחרון רבינו דיבר על זה בשיחתו, והוסיף: "ולא מפני שאין המקום ברשותנו אלא מפאת הציווי הגדול והעמוק של מורא מקדש, "לא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שציווה על כך", וכך הורה מרן הרב זצ"ל לחזור על היסוד הזה. וכך הוחלט מאז מקדם ע"י גדולי ישראל והרבנות הראשית לישראל. ופלא, היאך מעודדים יהודים לעלות להר הבית. אל לנו לשנות כי הוא זה בעניין הלכה זה ממה שנהגו בכל הדורות". והוסיף את תגובתו של מרן הרצי"ה לספר שיצא בשעתו על היתר כניסה להר הבית: "נאך א שטיקאלע כרת, נאך א שטיקאלע כרת..." (עוד כרת אחד קטן, עוד כרת אחד קטן...).

* עוד בעניין שמירת המסורת, זכור לי סיפור נוסף. בחור אחד מהישיבה ממוצא אמריקאי התחתן עם בחורה שאף היא ממוצא אמריקאי. כאן בארץ ישראל נהוג שהאבות (אבי החתן ואבי הכלה) מובילים את החתן לחופה, והאמהות (אם החתן ואם הכלה) מובילות את הכלה, אולם באמריקה נהוג (ואולי נהיה נהוג כך כדי עקב המודרניזציה...) שהורי החתן מובילים את בנם והורי הכלה מובילים את בתם. כשהגיע זמן החופה, ההורים רצו לקיים את מנהג אמריקה, שהורי החתן יובילו אותו והורי הכלה יובילו אותה, אך רבינו התנגד לכך בכל תוקף. ההורים ניסו להתווכח אתו, ולהוכיח לו שאין בכך שום בעיה הלכתית, אך רבינו המשיך להתנגד, ואמר

שאם כך הוא לא יערוך את החופה! (ויש לציין שהחופה היתה במקום מרוחק, ומרן הגיע במיוחד לשם כך). אולם ההורים המשיכו להתווכח, וטענו שכך הוא מנהגם, שכן זהו מנהג אמריקה! ורבינו הזדקף ואמר: "אם כך, אז תתחתנו באמריקה!!!", כאן זה ארץ ישראל, ואין לשנות ממנהג ארץ ישראל.

* בעניין התכלת היתה לרבינו תגובה מעניינת. כשפעם נשאל מדוע הוא מתנגד לשים תכלת, אם לא יועיל לא זיק! השיב שבאחת העיירות בליטא היה משונה אחד שהיה הולך עם משקפים ללא עדשות, וכששאלו אותו מדוע הוא מרכיב את המשקפים האלה אמר: "אם לא יועיל לא זיק"... לפעול מתוך גישה שכזו לא מראה כ"כ על חכמה יתירה.

* סיפור נוסף בעניין שמירת המסורת שמעתי מהרב יהודה וינגוט שליט"א לגבי קריאת השם מרדכי במגילת אסתר. כידוע ברוב החומשים וכן המנהג המקובל הוא לקרוא מרדכי בשוא נע בדל"ת, אך המדקדקים החדשים קוראים אותו בחטף קמץ. וכשהרב וינגוט שאל אותו איך לקרוא מרדכי או מרדכי? השיב רבינו בחיור מהול בתמיהה: "האם אתה מכיר מישהו שקוראים לו מרדכי?!"...

* עניין נוסף ששמירת המסורת באה בו לידי ביטוי, הוא איסור כניסת הכהנים למערת המכפלה, ואע"פ שכמה פוסקים הקילו בעניין, משום שככל הנראה הקבר עצמו נמצא למטה, והטומאה אינה עוברת למקום שבו נכנסים, מ"מ סבר רבינו שמכיוון שהמסורת היא שכהנים לא נכנסו למערת המכפלה, אין לשנותה ע"פ ממצאים כאלה ואחרים. ורבינו הזכיר כמה פעמים שמרן הרב זצ"ל ומרן הרצי"ה הקפידו שלא להיכנס לשם.

* בעניין זה היה לי סיפור אישי עם רבינו. לימדתי נער בר מצווה את קריאת התורה ולפתע התברר לי ששבת הבר מצווה מתוכננת להיות בחברון, ואת העליה לתורה רוצים לערוך במערת המכפלה. הבהרתי למשפחה שאני ככהן אינני יכול להגיע למערת המכפלה, ומבחינתי אפשר לערוך את השמחה בכל מקום אחר. אבי הנער התעקש ואמר שהרי יש פוסקים הסוברים שכהן יכול להיכנס לשם, ואמרתי לו יכול להיות שיש פוסקים כך, אך מורי ורבי הרב שפירא פוסק שכהן לא ייכנס לשם, ולכן לא אכנס. ניסיתי לברר אודות מחליף שיבוא לשם במקומי ושיעמוד לידו בשעת קריאת התורה, אך אבי הנער טען שזה לא שייך כי הנער חייב לידו דווקא את מי שלימד אותו (ובמקרה זה הוא אכן היה צודק), ואם לא אבוא יהיה לו מכך הפסד מרובה, שכן הוא השקיע כספים רבים בלימוד הנער הזה, ולכן לדעתו אצטרך לסמוך על הפוסקים המקילים. אמרתי לו שזה לא שייך לענייני הפסד מרובה כי (זה נאמר לגבי דברים שמעיקר הדין הם מותרים אלא שרבנן החמירו בהם, וישנן מקרים שבדיעבד לא החמירו בהפסד מרובה, אך כאן) אם אסור להיכנס לשם אז אסור, ועוד הרי יש פתרון פשוט והוא להתפלל במקום אחר, אך אבי הנער המשיך להתעקש. אמרתי לו שאני מוכן להיכנס לרב שפירא ולשאול אותו שוב, ומה שהרב יאמר כך נעשה. נכנסתי לרבינו והצגתי לפניו את הדברים, ורבינו לא הבין מה מקום יש כאן לשאלה? הרי פשוט שאסור! הסברתי לו שבשביל זה בדיוק באתי, כדי לשמוע במפורש מרבינו שזה אסור ולומר זאת לאבי הנער בשמו. אז רבינו חייך ואמר לי לומר לו שהרב שפירא אמר שזה אסור. לאחר שאבי הנער שמע שגם לאחר כל טענותיו, רבינו במפורש אסר זאת, והבין שלא אוכל אכנס למערת המכפלה, הוא הסכים

שהעליה לתורה תהיה ברחבה שמחוץ למערת המכפלה (בין השאר דובר על אפשרות שהתפילה עצמה תהיה במערת המכפלה, ואני אתפלל במניין אחר, ורק אבוא לקריאת התורה).

כשהגענו לשבת לחברון, ראיתי לחרדתי שבתכניה כתוב שהתפילה והעליה לתורה תהיה במערת המכפלה. מיד פניתי לאבי הנער ושאלתי אותו מאי האי? הרי סיכמנו שהעליה לתורה תהיה בחוץ, ועוד שאם התפילה בכל זאת תיערך במערה עלי לדעת זאת מראש כדי להתארגן במניין אחר, והוא אמר לי שאין מה לדאוג שבאמת התפילה והעליה לתורה יהיו בחוץ, רק בתכניה הוא לא פירט את זה עד כדי כך, אלא רק כתב באופן כללי במערת המכפלה, כשהכוונה למתחם המערה. אך עדיין חששתי מפני הבאות. לאחר תפילת ליל שבת הגיע לפתע ברוך מרזל והודיע שבאופן פתאומי הודיעו שהמערה תיסגר במשך השבת ליהודים בעקבות איזה חג שיש לערבים ימ"ש. ובאמת בדרך כלל יודעים על האירועים האלה מראש, אך כאן באופן נדיר לא ידעו על כך מראש, והוא מצטער על כך, כי אם היו יודעים מזה מראש היו מתפללים את תפילת ליל שבת במערה. ומ"מ ישנה עדיין שהות של שעה וחצי עד לסגירת המערה וכדאי להזדרז. כמובן שכל הציבור החליט לדחות את הסעודה בשעה וחצי ויצאו כולם למערת המכפלה, ורק אני נשארתי לשמור על כל הילדים. כמובן שזה היה מצער מאוד לשמוע על סגירת המערה ליהודים, אך בליבי פנימה נרגעתי, שמשמים סיבבו זאת שלא יצוץ כאן לפתע שום שינוי בתכנית של תפילת הבוקר ואכן יתפללו בחוץ. בשבת בבוקר כמובן שהתפללנו בחוץ כשאלינו מצטרפים רבים מבני המקום שבאו להתפלל במערה וגילו להפתעתם שהיא סגורה. לאחר התפילה נערך קידושא רבה ברוב עם, ובין הדוברים היה אחד ממארגני האירוע, ופתח ואמר שבאופן נדיר סגרו את המערה בפתאומיות לשבת, ואין לו הסבר לזה, אך כשהתברר לו שהמלמד של הבר מצווה הוא כהן, ואינו יכול להיכנס למערה ע"פ פסקו של הרב שפירא, הבין הכל, כי צדיק גוזר והקב"ה מקיים, וכדי שלא תהיה אי נעימות לאף אחד סיבבו משמים שממילא לא יוכלו להיכנס למערה לעליה לתורה...

* רבינו החשיב כ"כ את שימור המנהג עד שלפעמים גם כשהיו לו השגות על המנהג הוא לא רצה לבטלו. דוגמא אחת לכך היא מה שנהגו בישיבה לרקוד בסעודת ליל ראשון של ראש השנה. רבינו לא הצליח להבין כיצד ניתן לרקוד?! הרי צריך להיות שריון בחרדת הדין, ספרי חיים וספרי מתים פתוחים וכו'! ורבינו ציין עוד שאפילו בברסלב שרוקדים כל השנה, מ"מ בליל א' דר"ה לא רוקדים. אך מצד שני לא הורה לבטל את המנהג בישיבה, כי נהגו בזה שנים רבות, והוא אפילו כתוב ב"מחברת" (המחברת של גבאי ותיק)...

* זכות גדולה היא לי לשמש בעל קורא בישיבה. בזכות זה זכיתי להתקרב לרבינו באופן מיוחד, ולעמוד על כמה מהנהגותיו בעניינים אלו, ואזכיר כאן ארבע מהן הקשורות לעליותיו לתורה של רבינו:

(א) כשרבינו עלה לתורה הוא הקפיד לאחוז בעצי החיים ע"י הפסק טלית ולא בידיו ממש.

(ב) רבינו בירך כשהספר היה סגור.

(ג) לאחר שהלוי עלה לתורה, רבינו חיכה עד שיכריזו יעמוד... ורק אז עקר למקומו.

(ד) בדרכו של רבינו למקומו, הקפיד לומר שלוש פעמים "ישר כח": ללוי, לבעל קורא ולגבאי.

* מלבד אמירת ה"ישר כח" לבעל קורא, היו זמנים מיוחדים שבהם הביע את הכרת הטובה והערכתו לבעל קורא באופן נוסף. אחד הזמנים האלו היה בשבועות בתפילה בכותל. הפעם הראשונה שקראתי בשבועות בכותל היתה לצערנו הפעם האחרונה שרבינו הגיע לכותל בשבועות (שנת תשס"ב). בשנים שאחר כך רבינו נשאר להתפלל בישיבה. כידוע, קריאת התורה בכותל בשבועות דורשת מאמץ רב מעבר לרגיל, רבנו הכיר טובה על כך ומלבד אמירת "ישר כח" הוסיף לברכני שאזכה להמשיך לקרוא בתורה. (אינני זוכר אם אמר בשנה הבאה או שאמר לאורך ימים ושנים)

* זמן נוסף היה בשמחת תורה. גם כאן הקריאה דורשת מאמץ רב, ומנהג הישיבה הוא לעשות "מי שברך" לבעל הקורא. היו כמה פעמים שלאחר שרבינו עלה לחתן תורה הוא ביקש לעשות לי "מי שברך" נוסף מטעמו. בפעם הראשונה שקראתי בתורה בשמחת תורה הייתי אברך צעיר ולא ידעתי האם יהיה באפשרותנו להמשיך לגור ליד הישיבה או לא, ובאותו זמן היינו טרודים מזה מעט. והנה לאחר התפילה ניגש אלי רבינו וברך אותי שאזכה גם לקרוא בשנה הבאה. ראיתי בזה משום התרת הספקות, שהרי בפירוש התברכתי שאזכה גם לשנה הבאה, א"כ משמע שאזכה להמשיך לגור ליד הישיבה.

* הנהגה מיוחדת היתה לרבינו בפרשת זכור. רבינו נהג לעלות לתורה ולהוציא את הציבור בברכות ובקריאה. רבינו קרא בהגייה אשכנזית ליטאית - ירושלמית, והוא סבר שכולם יוצאים בזה ידי חובה, שהרי כולם מבינים מה שהוא קורא, ומעיקר הדין אין צורך לקרוא שוב בהגיות נוספות וק"ו שבטעמים ומנגינות נוספים. אלא שבכ"ז נהגו בישיבה בעידודו של רבינו לקרוא קריאות נוספות כדי שכ"א ירגיש טוב שהוא יכול לקיים את מנהג אבותיו. המנהג הוא שלאחר קריאת רבינו הבעל קורא קורא בהגייה ספרדית כפי הגייתם של רוב בני הישיבה, ולאחר מכן קוראים כמה מבני עדות המזרח, לפי טעמיהם והגיותיהם, ורצוי שאחד מהם יקרא בנוסח תימני. רק לאחר כל הקריאות רבינו בירך את הברכה שלאחר קריאת התורה.

* בעניין זה זכיתי להוסיף מנהג בישיבה, והתברר לי שכיוונתי בכך לרצון רבינו. בפעם הראשונה שקראתי בישיבה החלטתי על דעת עצמי לחדש קריאה נוספת והיא בהגייה פולנית (המכונה חסידית) כפי מוצא משפחתי, שהרי אם מוסיפים כמה קריאות בנוסחים ספרדיים שונים שאין הבדל ביניהם בצורת ההגייה אלא רק בניגון הטעמים, וודאי שיש עניין להוסיף קריאה בנוסח פולני שבו ההגייה ממש שונה ועוד שרבים מבני הישיבה מוצאים מארצות מזרח אירופה. לאחר התפילה ניגש אלי הרב אב"י סילבצקי שליט"א ואמר לי שבדיוק בליל שבת שאל רבינו מדוע אין בישיבה גם קריאת זכור בהגייה גאליציאנית? וצריך שתהיה בישיבה גם קריאה גאליציאנית. לאחר השבת נאמר לי שבשיעור במוצאי שבת רבינו התייחס לזה בקורת רוח ואמר שהיום קראו בישיבה גם בקריאה גאליציאנית.

* הנהגה נוספת לרבינו בקריאת זכור היתה לרקוע ברגליו בעת אמירת "תמחה את זכר עמלק". לדבר זה לא הייתי שם לב אלמלא הפניית לבי לזה ע"י... רבינו עצמו. וכך היה המעשה: כשהקורא אחרי הגיע בקריאתו למילים "תמחה את זכר עמלק" הרגשתי לפתע משיכה בשרוול, הסתתי לרגע את עיני וראיתי את רבינו מושך בשרוולי ומצביע לכיוון הרגלים כאומר: כאן צריך למחות את עמלק ע"י הכאה ברגל! (כאן המקום לציין שמנהג זה רווח מאוד בין בני היישוב

הישן בירושלים, ומסתבר לומר שרבינו נהג זאת עוד מילדותו, ומכיוון שהכרתי מנהג זה מיד הבנתי את כוונת רבינו.)

* רבינו אמר כמה פעמים שמסתמא בציבור שלנו ישנם הרבה מל"ו צדיקים שבדור, כיוון שאנו הולכים בלבוש פשוט, ולא מתהדרים בחבישת קאפילוטש (=מגבעת), ו'למד' ו'וניקים' הם אנשים גדולים וצדיקים אשר נראים פשוטים, וגדלותם אינה ניכרת כלפי חוץ. אולם כששאלו אותו לגבי לבישת חליפה, אמר שזה לא שייך לעניין זה, שכן זה לכבוד שבת. בשנה וחצי האחרונות לחייו, רבינו דיבר כמה פעמים על הצורך שתלמידי חכמים מהציבור שלנו ובפרט מהישיבה, יופיעו בצורה מכובדת באיצטלא דרבנן, דהיינו שילבשו חליפות. הוא אמר בכאב רב², שפשוטות הַיְתָר הַזֶּה (שהולכים ללא חליפות) גורמת לזלזול בתורה ולומדיה שיוצאים מהישיבה, שמתייחסים אלינו כאל ילדים, ואם אנו רוצים להשפיע, עלינו להופיע בצורה מכובדת. כאשר היו כאלו שניסו להצטדק ולומר שהדבר תלוי גם ברצון האשה, אמר שאמנם זה נכון, אך אם האברך ירגיש באמת שזה חשוב ואמיתי, בוודאי גם אשתו תסכים לכך. בחג הסוכות האחרון של רבינו (תשס"ז) הוא דיבר על כך בסוכתו, וכשנכנסתי לבוש בחליפה לקבל פניו, אמר: "הנה סוף סוף הגיע אברך מהישיבה עם חליפה", ומיד שאלני: "האם זה מכביד עלי?" והשבתי לו: "לא". ושאלני עוד: "האם אשתך מסכימה?" והשבתי: "כן, ואף יותר מכך היא מעודדת אותי לכך". ורבינו אמר שמכאן רואים שהרבה פעמים האשה כן מעוניינת בכך. כיוון שראיתי שזו שעת רצון לדבר על העניין, שאלתי את מרן האם כוונתו רק לשבת וי"ט או גם ליום חול, והוא אמר לי במפורש: "גם ביום חול". אולם שאלתי אח"כ שאלתי את בנו הרב שמואל שליט"א האם זה גם למעשה? ואמר לי שישאל את רבינו ע"כ. ולמחרת אמר לי, שאין זה למעשה לגבי יום חול, אך צריך לדעת מה הכיוון ומה אמור להיות, ולזה רבינו בעיקר מכוון בדבריו, שתלמידי חכמים צריכים להיות מכובדים בלבושם כדי שיכבדו את תורתם.

* באחת משיחותי בביתו אודות עולם הישיבות, נשאל רבינו מדוע שנהגו בישיבות שהבנים או החתנים ממשיכים בראשות הישיבה? והסביר רבינו שהדבר הוא משום שלהם תהיה המסירות נפש הגדולה ביותר להמשיך את המפעל הגדול הזה וגם אם יהיו קשיים כאלו ואחרים הישיבה תמשיך להתקיים. והביא לדוגמא את אחת הישיבות החשובות ביותר בפולין באותם ימים, ישיבתו של הפני יהושע, שכל גדולי הדור למדו שם, ובכל זאת לאחר שהפני יהושע נפטר, הישיבה התפרקה, כי לא היה שם בן או חתן שהמשיך את המפעל, ומיד כשהיה משבר בהחזקת הישיבה, הישיבה נסגרה והתלמידים עברו למקומות אחרים. וכך התנהלו ישיבות רבות, עד שקם עולם הישיבות, וואלוז'ין ובנותיה, שהמשיכו וממשיכות להתקיים בעוצמה רבה עשרות שנים ואף מעבר לכך, מדור לדור!

* באותה שיחה אמר רבינו שעלינו להחזיק טובה גדולה לראשי הישיבות, כי יש להם מסירות נפש גדולה מאוד ללימוד התורה שלנו, והם הקריבו לשם כך הרבה מהתפתחותם האישית בלימוד התורה. והסביר שמי שהתמנה להיות רב באיזו עיירה קטנה, היה יכול להתפתח בכל

2. אינני זוכר אם שמעתי זאת מרבינו ממש, או רק מבנו הרב שמואל שליט"א.

3. אין הציטוט מדויק, אולם כך היו פחות או יותר חילופי הדברים בינינו.

חלקי הש"ס, לא היה לו עול של החזקת ישיבה, הוא לא היה צריך להצטמצם דווקא במסכתות הישיבתיות, הוא היה יכול ללמוד גם מועד, קדשים וטהרות. כמו"כ מי שהיה רב פוסק באחת הערים הוא עסק בכל ד' חלקי השו"ע, הלכה למעשה, ותשובותיו מפארות את עולם השו"ת הגדול. אולם מי שהיה ראש ישיבה היה צריך להתעסק רק עם אותם דפים באותם מסכתות שוב ושוב, ואע"פ שהוא רצה להתפתח גם בשאר חלקי הש"ס והשו"ע הוא לא הגיע לזה, כי היה צריך להכין שיעור והיה לו עול של החזקת הישיבה עליו. לכן עלינו להחזיק להם טובה גדולה על כך, כי בזכות המס"נ שלהם להפצת התורה ולהקניית דרכי הלימוד, יש לנו היום את כל עולם התורה, גם אלו שהתפתחו אח"כ בכל חלקי הש"ס והשו"ע.

* הלל אומר הווי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום. רבינו, מזרעו של אהרן, קיים בעצמו להיות מתלמידי אהרן, אהב שלום ורודף שלום, ואציין כאן כמה עובדות בעניין זה.

* בתקופה סוערת בישיבה הנהיג רבינו את לימוד הלכות לשון הרע מהספר "חפץ חיים" לאחר התפילה, ורבינו אמר אז: "אני מרגיש שהישיבה צריכה חיזוק בשמירת הלשון". והדבר פלא, הרי מי שנשאר בישיבה הוא זה שבסדר! אלא רבינו רצה לחנכו שגם אם אתה בסדר, על אירוע שכזה אי אפשר לעבור לסדר היום, גם אנו צריכים חיזוק בשמירת הלשון.

* והואיל ואתינן להכי נזכיר כאן כמה דברים נוספים שלמדנו מרבינו באותם ימים. באותה שיחה אמר לנו רבינו שבלילה הקודם נגלה אליו בחלום מרן הרצ"ה ועודד אותו ואמר לו: "אבא פה!", והמשיך רבינו לומר, שאת הביטוי הזה נהג הרצ"ה לומר בכל שעת משבר וקושי בישיבה. לישיבה שלנו יש את זכותו של מרן הרב זצ"ל, רוחו של מרן הרב זצ"ל נמצאת פה, ולכן תהיה לנו סייעתא דשמיא להחליץ מן המשבר בשלום. ואכן תמיד כך היה. וב"ה לאחר עשרות שנים הפכה ישיבתנו להיות אם הישיבות של כל הציבור הדתי לאומי, וממנה ומבנותיה יצאו כל ההתיישבויות. והוסיף ואמר רבינו: "גם עכשיו זו שעת משבר, אך "אבא פה", רוחם של הרב זצ"ל ושל הרצ"ה, נמצאת כאן, זהו המקום שלהם, ולא בשום מקום אחר, ובעז"ה תהיה לנו סייעתא דשמיא!".

* כבר הזכרנו שאחת ההדרכות של רבינו היתה "לא להיות זקן". באותם ימים הדברים קיבלו משמעות נוספת. מה שמאפיין זקן הוא התרגלות לצורת חיים מסוימת, הוא מתקבע בשגרה, וכשמגיע משבר או שינוי שלא לפי התכנית או ההרגל הוא מרגיש שכל העולם מתהפך עכשיו. אך אסור להיות זקן, הקב"ה מלמעלה מנהל את העולם ואנו רק צריכים לפעול כפי המציאות שמזדמנת לפנינו, לראות בכל דבר את הטוב וכיצד אפשר לנצל אותו לעליה והתקדמות. הרבה אנשים שעוברים משבר כזה לוקחים את הדברים ללב, ונוטים להתסגר בבתיהם, אך רבינו התנהג בדיוק להיפך, הוא התמלא במרץ נעורים חדש, ולתקופה ארוכה הוא הגיע לישיבה בשעות הסדרים ללמוד בביהמ"ד, והוסיף עוד על פעילותו בישיבה כשהחל לקיים מדי חודש עונג שבת כללי, כשהוא סוחף איתו בכח השמחה שלו את כל בני הישיבה.

* על משמעות זו של "לא להיות זקן", חזר רבינו פעמים רבות בדרשותיו ליום העצמאות ויום ירושלים, כשדיבר על חשיבות ההודאה לרבש"ע על כל החסד שגמל עמנו. "מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה' וכו', והדברים ידועים. בין השאר אמר רבינו שיש פסוק בתהילים (עח,

מא): "וקדוש ישראל התוו", וביאר שישנם אנשים שמתווים תכניות לקב"ה כיצד הגאולה צריכה להיראות, כיצד היא צריכה להופיע, וכשהדבר מתרחש שלא לפי התכניות שלהם, הם מתפללים כיצד אפשר לקרוא לזה גאולה, הרי זה לא לפי התכנית! אבל האמת היא שהקב"ה לא צריך את התכניות שלנו, יש לו תכנית משלו ואנו רק צריכים להתבונן באמונה ובתמימות כיצד הקב"ה באמת מביא את הגאולה ואת הישועה. והוסיף ואמר שמובא בשם רבי נחמן מברסלב ש"אסור להיות זקן", לא היות זקנים מקובעים במחשבה ובתפיסה שיש רק דרך אחת ותכנית אחת להבאת הגאולה.

* עובדה נוספת בעניין זה של שמירת השלום, חוויתי באופן אישי. מידי שנה מתקיים מניין סליחות בלילה בביהמ"ד של הישל"ץ. לפני ר"ה כשמונה עדיין שעון קיץ הסליחות מתחילות ב: 24:30, וממוצאי שבת שובה כשחוזרים לשעון חורף הסליחות מתחילות ב: 23:30. בשנת ה'תשס"ו, חל יו"כ ביום חמישי, והיו א"כ שלושה לילות של שעון חורף עד יו"כ. במוצאי שבת הכרזנו שהסליחות מחר יחלו ב: 23:30, אך ביום ראשון כשהגענו לישל"ץ בשעה זו, היו שם כמה תלמידים מישל"ץ שרצו כביכול להמשיך ללמוד ומנעו אותנו מאמירת הסליחות, בטענה שעוד מוקדם מידי לבטל את ביהמ"ד⁴. הציבור לא ידע מה לעשות, מצד אחד בישל"ץ לא ניתן כרגע לומר סליחות, ובישיבה ג"כ אי אפשר לקיים מניינים שאינם רשמיים. לבסוף הציבור התפצל למקומות שונים לאמירת הסליחות. למחרת נכנסתי אל רבינו ושאלתי מה לעשות. רבינו שאלני: "האם זה מניין קבוע?" והשבתי לו: "כן, זה מניין קבוע כבר שנים רבות". אמר לי רבינו: "א"כ מעיקר הדין אתם צודקים ואי אפשר לבטל מניין קבוע, אולם בכל זאת נשארו רק שני ימים עד יו"כ, ולא כדאי לריב בשביל זה". ורבינו איפשר לנו לקיים את מניין הסליחות באותם יומיים בשטח הישיבה, בחדר האוכל. מכאן למדנו עד כמה גדול הוא השלום, ויש לפעמים לשנות בשבילו אף ממקצת סדרי הישיבה.

* רבינו חינך אותנו ששמירת השלום מתחילה בבית שלנו פנימה, שלום בית בין איש לאשתו. סיפורים רבים כבר סופרו על דאגתה של הרבנית תליט"א לשלומם של רבינו, וגם רבינו מצדו מילא כפי האפשר את בקשותיה והוראותיה, והכיר לה טובה על כך. כשנכנסו אליו חתנים להתברך ממנו, (בד"כ לאחר האירוסין או ביום החופה), תמיד אמר להם, שעכשיו יש להם בבית רבנית ובכל החלטה והנהגה יש להתחשב בה וברצונותיה. אציין כאן כמה עובדות נוספות בעניין זה. ביום שמחת תורה לאחר תפילת מנחה, כשהשעה התקרבה ל: 16:00, כשמאחורינו עבודת ההקפות והתפילה הארוכה, ניגשנו לרבינו לומר לו "חג שמח" כבכול שבת וחג. אך רבינו הזדרז ולא התעכב אפילו רגע אחד, ומלמל בצאתו מביהמ"ד "חג שמח! שלום בית!", ורמז לנו שהרבנית כבר דואגת לו והוא אינו יכול להתעכב יותר, ובעצם לכל אחד ואחד מאיתנו (האברכים) יש לו רבנית בבית שמחכה לו, ואין זה הזמן עכשיו להתעכב באיחולי "חג שמח".

4. כאן המקום לציין שאותם תלמידים לא פעלו באמת מתוך רצון אמיתי של התמדה בלימוד התורה, אלא רצו בעיקר להראות שהם הבעלי בתים על המקום והם קובעים האם מנין זה יתקיים או לא, והראיה שבליחות אחרים רבים מהם לומדים בספריה. אך אין להערה זו נפק"מ להמשך הסיפור.

* כשרבינו היה חולה קיימנו תפילות בביתנו. פעם אחת נמשכה מחלתו של רבינו זמן רב, אולי קרוב לחודש, ורבינו הרגיש שהוא מתאושש ומחלים וכבר רצה לחזור לישיבה, ובאמת בתוך הבית רבינו הסתובב כרגיל וכו', אך הרבנית עדיין לא נתנה לו לצאת. בליל שבת התאספנו לתפילה בביתו ולאחר התפילה אמר לנו רבינו שנדע שהוא כבר מרגיש טוב, והוא מאוד רוצה לחזור לישיבה, אך הרבנית עדיין חוששת שאצא מהבית ולכן הוא לא יוצא. וסיים: "תדעו לכם שכל המניין הזה עכשיו, הוא רק כדי לומר לכם ולחנך אתכם עד כמה חשוב לשמוע בקול הרבנית, עד כמה חשוב לשמור על שלום בית, ואם בדבר הזה נשמר השלום בית שלי, אז אני לא יוצא!"

כאמור בתחילת הדברים, שורות אלו הן רק טיפה מן הים, והצטברו אצלי עוד עובדות והנהגות; עוד סיפורים והדרכות; תשובות בהלכה לשאלות ששאלתי את רבינו; פסקים בענייני קריאת התורה; דברי תורה ווארטים; תיאור חודשיו האחרונים; התפילות בביתו באותה תקופה; ועוד ועוד. אך לא ניתן כרגע לכתוב ולפרסם את הכל, וכאמור איני יודע אם זה בכלל אפשרי. גם בשעת כתיבת שורה זו אני נזכר בעוד ועוד דברים, אך לעת עתה נאלץ אני לסיים, ובעז"ה אקווה לפרסם בהמשך מה שיהיה ניתן. תם ולא נשלם.

כאן המקום להודות לקב"ה שזיכני להתקרב לרבינו הגדול במשך שנים רבות ולגדול אצלו ועל ידו בתורה ויראת שמים, במידות טובות ובהשקפות. ולסיים בתפילה להבא שנזכה להמשיך להיות מתלמידיו ולקבל מכוחותיו הטמונים בכותלי בית מדרשנו וביסוד ביתנו הפרטי, שנזכה לחוש ולומר בכל שעה: "רבינו פה! רב אברום פה!"